

A szovjet ideológia megjelenési formái Kárpátalja magyarsága körében (1953–1964)**

Rezümé. A munkában a szovjet ideológia hatását vizsgáltuk meg Kárpátalja magyarsága körében a hruscsovi olvadás évtizedében. Célunk volt, hogy bemutassuk a szovjetrendszer alatt a vidék magyar ajkú lakossága körében tevékenykedő agitátorok, népnevelő csoportok munkáját, illetve azok hatását a magyarság mindennapjaira. A hruscsovi évtizedben tovább folyt a hétköznapiak átpolitizálása, az ideológiai nevelés, a szovjet típusú állampolgárra vonatkozó elképzelések megvalósítására irányuló munka. A tömegpolitika társadalom átfőmáló eszközeit, módszereit, a korabeli sajtótermékek/források segítségével vázoltuk.

Резюме. У даній праці ми намагалися проаналізувати вплив радянської ідеології на угорськомовне населення Закарпаття в період хрущовської «відлиги». Метою праці було відобразити діяльність радянських агітаторів серед угорців краю, продемонструвати активність організацій патріотичного виховання громадян, а також їх безпосередній вплив на будні угорців. У період хрущовського десятиліття продовжувалась переполітизація, ідеологічне виховання громадян радянського типу. Визначення методів та засобів масового політичного перетворення суспільства базується на матеріалах тогочасної преси, різних джерел та документів.

Abstract. The present work examines the manifestations of the Soviet ideology among the Hungarian minority in Transcarpathia during the decade under Khrushchev government in 1953-1964. The aim of the present work is to show the influence of the Soviet system on the territory of Transcarpathia. The power directed by the propaganda dominated all spheres of people's lives. The research makes an attempt at presenting the society forming means of Soviet mass politics, its methods with the help of current publication sources.

A szovjet ideológia a mindennapokban

Kárpátalján a hruscsovi évtizedben a sztálini korból megörökölt ideológiai nyomás továbbra is érvényben maradt. A tömegpolitika ekkor is kiemelt szerepet játszott. Az új, szovjet identitású ember kialakítása fontos szerepet kapott az ideológiai nevelésben. Ennek folyamatát összetettnek és fokozatosnak ítélte meg a marxizmus-leninizmus, a szocializmus alapjain haladva. A falusi lakosság körében a tömegpolitika terjesztése az agitátorok segítségével valósulhatott meg. Az *agitkollektíva* feladatkörébe tartozott a kommunista eszmék, politikai ismeretek terjesztése a lakosság körében, és az aktív kultúrmunka a dolgozók között.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, V. évfolyamos történelem szakos hallgató. A tanulmányt Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya lektorálta. * Студентка 5-го курсу Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ, Кафедра історії та суспільних дисциплін. Науковий керівник даної роботи Самборовські-Нодь Ібоя, канд. іст. наук. * Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute, Department of History and Social Sciences, student of 5th year. The study was revised by dr. Ibolya Szamborovszkyné Nagy.

** A tanulmány alapját a IX. Kárpátaljai Tudományos Diákköri Konferencián elhangzott előadás képezi, de jelen publikáció annak jelentősen kibővített és átszerkesztett változata. ** Основу дослідження становлять матеріали ІХ. Наукової Конференції Студентів Закарпаття, але ця публікація являється значно обширною версією. ** The basis of the study was performed in the IX. Transcarpathian Scientific Students' Conference, and the present publication is an extended and edited version of it.

A kommunizmus eszméinek hathatós eszköze volt a pártiskolák létrehozása is. A magyarlakta települések kolhozaik, iskoláik stb. vezetésére *segítségként* ukrán és orosz kádereket hoztak az ország különböző részeiből.¹ Az agitátoroknak fontos feladata volt, hogy a fiatalok számára vonzó szabadidős programokat szervezzenek, elősegítsék a fiatalok színvonalas szórakozását és az amatőr művészeti mozgalom kibontakozását.²

A propaganda nyomon követhető a különböző alkalmi és közgyűlési felszólalásokból, amelyeknek célja az volt, hogy az állampolgárok komfortérzetét növeljék a rendszer elfogadásának fejében. A felszólalások során a kommunizmus előnyeire hívták fel az állampolgárok figyelmét.³ A vezető kommunisták, élmunkások példaképként jelentek meg a vidék lakosai előtt. A kommunista jelzót – a korabeli patetikus szóhasználattal – az állam és a társadalom vezető erejének, önfeláldozó élharcosainak, a munkafront, és a közélet hangadóinak megnevezésére, a szocialista versenyek előmozdítóira használták.⁴

A kommunizmus eredményének tudták be a kultúra, ezen belül a szovjet kultúra széles körű terjesztését. A szovjet állam nagy hangsúlyt fektetett a könyvtárak létrehozására. A szovjet könyvtár feladata a dolgozók műveltsége és politikai színvonalának emelése volt.⁵ A falvak és városok állami közkönyvtárral rendelkeztek. A kisebb településeken, ahol nem haladta meg a lakóházak száma az ötvenet, vándorkönyvtárak és könyvkihordók dolgoztak. Az intézményekben tematikai esteket szerveztek, politikai és szépirodalmi könyveket állítottak ki. A műkedvelő körök falvakban és városokban egyaránt működtek. Az agitátorok munkáját kampányszerűnek, tervszerűnek és következetesnek ítélte meg a hatalom. A könyvtáraknak feladata volt még a kolhoztagok olvasásra ösztönzése, irodalmi estek, olvasói és szépirodalmi konferenciák szervezése. A városi könyvtárak segítettek a kisebb falusi könyvtáraknak abban, hogyan javasoljanak és terjesszék a könyvet, s hogyan szerezzenek több olvasót.⁶

A népművelés eszközei voltak a falusi klubok, művelődési házak is. A klub feladatai közé tartozott, a friss újságokkal, politikai irodalommal történő ellátás, faliújság és szemléltető agitáció biztosítása. Továbbá fontos elvárás volt a klubvezetőtől,

¹ BOTLIK József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány, 2000. 288. (A továbbiakban Botlik 2000)

² Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний Архів Закарпатської Облaсті) Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátaljai területi Bizottságának anyagai. (A továbbiakban: ДАЗО) Фонд 1, опись 5, од. зб. 150. Докладная записка о проведении совещаний культпросветработников по итогам июльского пленума ЦК КПСС и о задачах культурнопросветительных учреждений в свете решений с пленума в Межгорском, В-Березнянском, Хустком, Береговском, Виноградовском, Ужгородском, Иршавском, Виноградовском, Тячевском районе и гор. Ужгороде. л. 2–10.

³ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2480. Докладная записка о некоторых предложения областного лекционного бюро. л. 11–15.

⁴ Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk.: FEDINEC Csilla – VEHES Mikola: Ungvár, Argentum Kiadó, 2010. 220–240. (a továbbiakban FEDINEC–VEHES 2010)

⁵ Sz.N.: Terjesszük a szovjet irodalmat. *Vörös Zászló*, 1949. augusztus 14. 2.

⁶ OVSZJANYIKOV V.: Emeljük magasabbra falun a kulturfelvilágostó munka pártirányításának színvonalát. *Kárpáti Igaz Szó*. 1954. január 10. 2.

hogy aktuális feliratok és a szovjet haza vezetőinek portréi díszítsék a falakat. Ugyancsak a klub vezetőinek feladata volt az önképzőkörök, tanulócsoportok, felolvasások megszervezése is. Ezek a klubok gyakran agitációs központokként is üzemeltek, ahol filmeket vetítették, előadásokat tartottak.

Az iskolán kívüli aktív művelődés legfontosabb feladatának a szocialista életmód és magatartás megvalósítását tekintette. Ennek egyik alappillérenek számítottak a falusi művelődési otthonok. A jellemzően városi szinten működő „kultúrotthonoktól” elvárta a hatalom, hogy a környék lakosainak is nyújtson szórakozási-művelődési lehetőséget.

A kultúrintézmények szilárd támaszpontjaivá váltak a tömegpolitikának és kultúrmunkának. A kultúrintézményeket hasznos segítségként tartották számon a dolgozók a kommunista erkölcsének meghonosításában. Az egyes falusi kultúrintézményben a kukoricatermesztésben élenjáró kolhozistáknak tapasztalatcsere-sarkot rendeztek be.⁷ A kulturált pihenésről és szórakozásról a kommunistáknak és Komszomoloknak kellett gondoskodniuk, illetve a falusi aktivistáknak bensőségesen kellett eszmecserét folytatni az emberekkel a kolhoz ügyeiről, a párt által a mezőgazdaság elé állított feladatokról, „megdicsérni az élen járókat, megbírálni a lustákat”.⁸

A szovjet ideológia megnyilvánulása az iskolai nevelésben

A kárpátaljai iskolahálózat nagy átalakításon ment végbe a szovjetrendszer alatt. A tradíciós nyugat-európai orientáltság helyébe kelet-európai modell lépett. Megkezdődött a vidék izolációja a Nyugattól.⁹ A kárpátaljai iskolaterv, akárcsak a Szovjetunió összes többi szegletében, az asszimiláció és az ideológiai manipuláció eszközévé vált. A Szovjetunióban fontosnak tartották az ideológiai oktatást, amely által a gyerekek széles körű befolyásolását kívánták elérni. Az iskolákban tömeges ideológiai munkát folytattak az internacionalizmus és a szovjet hazafiság jegyében.¹⁰ Az internacionalizmus jegyében megkezdtek az ún. vegyes tannyelvű iskolák szervezését.¹¹

Az 1953-ban bekövetkezett enyhülés a közoktatásban is éreztette hatásait. A magyar közoktatási hálózat lassan fejlődött, 1954-től megnyitották az első magyar nyelvű középfokú intézményt. Először csak a nagyobb falvakban (Nagybereg, Nagydobrony, Gát, Kaszony) létesült magyar középiskola.¹²

⁷ POLJÁK V.: Emeljük a kultúrfelvilágosító munkát a mai körülmények színvonalára. *Vörös Zászló*, 1963. július 11. 4.

⁸ Sz.N.: Tegyük változatossá az ideológiai munkát. *Vörös Zászló*, 1964. február 12. 2.

⁹ БОЛДИЖАР, М. Нариси історії Закарпаття. Госпрозрахунковий редакційно-виданничний відділ управління у справах преси та інформації, Ужгород, 2003. 341. (a továbbiakban: БОЛДИЖАР 2003)

¹⁰ ГРАНЧАК–ПАЛЬОК 1973, 217.

¹¹ S. BENEDEK András: *A tettenérhető történelem. Kárpátaljai nemzetiség-kultúrtörténeti vázlat*. Intermix Kiadó, Budapest – Ungvár, 1993. 68. (a továbbiakban S. BENEDEK 1993)

¹² S. BENEDEK 1993, 67.

Az iskolai oktatásban kötelező tantárggyá vált az orosz nyelv. Az orosz mint nemzetek közti érintkezés nyelveként tartották számon.¹³ A magyar települések iskoláiban az orosz nyelvet oktatták, orosz nyelvű könyvek árasztották el a könyvtárakat és a könyvesboltokat.¹⁴ A magyar iskolák tankönyveit az orosz eredetiből fordították. A fordításos tankönyvek alól a magyar nyelv és irodalom tankönyvek természetesen kivételt képeztek. A legelső kárpátaljai magyar irodalom tankönyvet (1950) az akkor Moszkvában élő Hidas Antal írta, az összes többit pedig helyi szerzők (Csengeri Dezső, Drávai Gizella, Balla László, Gortvay Erzsébet és mások).

1954-es pedagógusi értekezleten részt vettek a tanítók és tanárok, a népoktatási dolgozók, és a szovjet komszomol szervezetek képviselői. Az értekezleten az iskolák legfőbb feladataként a nevelői-oktatói munka javítását jelölték meg. Szó esett arról, hogy hogyan kell az előadásokkal közelebb hozni a tanulókhöz a szocialista építés gyakorlatát. Az iskolai oktatás során olyan ismertekkel kellett ellátni a tanulókat, amelyek az iskola befejezése után segítettek a kolhozokba, munkakollektívákba történő belépésben. A szovjet iskolák tanárainak feladataként jelölte meg a hatalom, hogy vágyat keltsenek tanulóknál a mezőgazdasági munkák iránt. A tanulók előmenetelét három tantárgyból vizsgálták meg: matematikából, orosz és ukrán nyelvből. A tanároktól, akárcsak az ideológia arcvonal összes dolgozóitól megkövetelte a hatalom a legaktívabb részvételt a lakosság körében folyó agitációs tömegmunkában.¹⁵

Az 1959-es iskolatörvény kötelezővé tette a nyolcosztályos oktatást.¹⁶ 1959–60-ban Kárpátalján 1020 iskolában 182 ezer tanuló tanult.¹⁷ Az 1955-ös év első negyedében a terület minden járásában, ahol középiskola működött, ateista előadássorozatra került sor.¹⁸ Az agitátorok felhívták a figyelmet arra, hogy az internacionalista nevelésre a tanárnak minden órán törekednie kell. Ez legkönnyebben a 9. osztályos Szovjetunió története tárgynál volt megvalósítható (*a Nagy Októberi Forradalom és a Nagy Honvédő Háború* leckék oktatásánál). Mindemellert az internacionalizmusnak meg kellett nyilvánulnia az irodalomórákon is. A pedagógus párhuzamot vonhatott Petőfi Sándor és Tarasz Sevcsenko élete és munkássága között.¹⁹ Az 1950–60-as években a 3–10. osztályban Szovjetunió történelemet tanították, heti négy órában. Nemzetiségi történelmet nem tanítottak. Heti 3–5 órában orosz nyelvet és irodalmat tanultak az iskolások.²⁰ Az 1950–60-as években

¹³ FEDINEC–VEHES 2010, 257.

¹⁴ MÓRICZ Kálmán: Kárpátalja sorfordulói. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány. 2001. 143.

¹⁵ Sz. N.: Teremtsük szorosabb kapcsolatot az iskolák tanítási-nevelőmunkája és az élet között. *Kárpáti Igaz Szó*, 1954. január 5. 1.

¹⁶ SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY Ibolya: *Oktatáspolitikai és történelemtanítás a Szovjetunióban és Ukrajnában* (1945–2010). I. kötet Szovjetunió (1945–1991). „Líra” Poligráfcentrum, Ungvár, 2013. 85.

¹⁷ БОЛДИЖАР 2003, 345. (a továbbiakban: SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY 2013)

¹⁸ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2511. Довідка про стан ідейно-виховної роботи серед молоді. л. 38.

¹⁹ VERESS GÁBOR–CSANÁDI György: Barátságban az erőnk. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1974. 60–62. (A továbbiakban VERESS–CSANÁDI 1974)

²⁰ БОЛДИЖАР 2003, 347.

a középiskolák szakosodtak valamilyen mezőgazdasági, gazdasági szakirányba. Így a középiskolák kitermelték a jövő munkásait, a gazdasági ágazatokba.²¹

A korabeli szovjet szakirodalom adatai szerint 1955–56 között Kárpátalján 911 iskola működött, amelyekben 147 800 gyerek tanult. Az iskolák száma 1963–64-re 1041-re nőtt, a tanulók száma pedig 218 400-ra. Az iskolákban 1963–64 között 12 000 tanár dolgozott. 1960–61 között Kárpátalja magyar nyelvű járásai-ban – a Beregszászi járásban 13 000, a Nagyszőlősi járásban 18 000, a Munkácsi járásban 15 700, az Ungvári járásban pedig 12 700 tanuló tanult.²²

Az 1950-es években Kárpátalja-szerte szakközépiskolákat, technikumokat nyitottak. 1963-ban jött létre az ungvári egyetem tagozataként a magyar tanszék, amely két év múlva önállósulhatott.²³ A felsőfokú iskolák legfőbb feladatai közé tartozott a marxizmus-leninizmus elvei alapján képzett szakemberek nevelése. Az intézmények gondoskodtak a tudományos-pedagógiai káderképzésről. A felsőfokú intézményekben a szakiránytól függetlenül a marxizmus-leninizmus elmélete mindenki számára kötelező volt.²⁴

Októbristák, pionírok, komszomolok, agitátorok

A szovjet vezetés tisztában volt azzal, hogy szüksége van a fiatalok megnyerésére. Emiatt fontosnak tartották a szocialista értékrenden alapuló szocializációt. A 7–9 éves kisiskolások októbristák lettek. Ők voltak a leendő pionírok. Az októbristák jellemvonásai a tisztesség, szófogadóság, vidámság, szorgalmasság.²⁵ Az októbristák különböző szakkörökön vehettek részt. Szinte minden városban és faluban működött októbrista énekkar. Az énekkarok könnyű gyermekdalokat tanultak, olyanokat, mint *Uljanov Vologya arcképe; Mi, úrhajósok*.²⁶ A pionírszervezetek egybefogták a középiskolák tanulóit, a szocialista elvek alapján működtek, önkéntes munkát végeztek, nyári táborokban vettek részt. A pionírszervezetek alapszabályai kimondták: „*A pionírok hűségesek a hazához, a párthoz, a kommuniz-mushoz; a pionír kommunistának készül; a pionírnak háborús és munkahősök a példaképei; a pionír tiszteli az elhunyt hősök emlékét és arra készül, hogy megvédje a hazáját; a pionír kitartó a tanulásban, a munkában és a sportban; a pionír becsületes és hű elvtárs, s mindig bátran kiáll az igazságért.*”²⁷

A komszomolok feladata a tanulók látáskörének szélesítése, a szocializmus előnyeinek hirdetésében volt meghatározva. A komszomolokat mint a Kommunista Párt leghűségesebb segítőit, a felnövekvő nemzedék formálóit tartották

²¹ Болдижар 2003, 348.

²² Народне господарство радянського Закарпаття. Статистичний збірник. Видавництво «Карпати». Ужгород. 1969. с. 167, 169.

²³ BOTLIK 2000, 289.

²⁴ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY 2013, 80–81.

²⁵ Uo.: 233–252.

²⁶ CILJO I.: Dalolnak az októbristák. *Vörös Zászló*, 1963. július 4. 3.

²⁷ Uo.: 242.

számon. A Komszomol szervezeteket a párt irányította, míg a pionír szervezeteket a Komszomol. Komszomolok jellemvonásai közé volt sorolandó a szovjet hazaszeretet, a társadalom javára végzett munka, a kollektív szellem és elvtársi kölcsönös segítség, a becsületesség, szerénység a társadalmi és magán életben. 1955-ben az ungvári Komszomol gyűlésén a jelenlévők elismerésüket fejezték ki a moszkvai szervezet irányába. Továbbá megfogadták, hogy a kárpátaljai Komszomolok hűen fogják teljesíteni a kommunista párt utasításait, a területen hirdetik a lenini elveket, munkára propagálnak és segítenek a párt határozatainak teljesítésében.²⁸ 1955-re a Komszomol szervezetnek Kárpátalján 8456 tagja volt.²⁹ A Komszomolok ifjúsági esteket, előadásokat tartottak a megye járásaiban. A fiatalok között a területen 2680 agitátor végzett munkát.³⁰

Az 1954/55-ös tanévben a területen összesen 520 kilenc hónapos politikai iskola működött, amely a káderképzésért felelt. A politikai iskolákban nappali és levelező oktatás is folyt. A képzéseket a Szovjetunió belsejéből érkezett kommunisták tartották.³¹ A Beregszászi járásnak 26, a Munkácsi járásnak 35, az Ungvári járásnak 43 politikai iskolája működött 1954–1955 között.³² Feladatuk a vidék lakosságának teljes integrálása a szovjetrendszerbe.

Az agitátorok a gyárakban, kolhozokban teljesítettek munkát, ahol a szervezett és önképző csoportok haladásáért feleltek. A munka során előadásokat tartottak a kommunista párt történetéből, Lenin életéről.³³ Kárpátalján tevékenykedő agitátorok feladatai, önképzési és ideológiai munkája jól nyomon követhető a levéltári anyagokban. Az agitátorok havonta kétszer-háromszor politikai gyűléseken vettek részt, ahol megismertették őket a munkások körében elvégzendő feladatokkal, megbeszéléseket tartottak arról, hogyan tudnak hatni az emberekre, továbbá ahol személyes tapasztalataikat oszthatták meg egymással.

Maga az agitátor munkája is ellenőrizve volt. A gyárakban tevékenykedőktől a jobb és gyorsabb munkát, kolhozok brigádjaiban, csoportjaiban munkálkodóktól nagyobb termelési hozamot, míg a falvak és városok lakosai közt a kommunista erkölcs terjesztését várták el. Az agitátorok előadásaitól a munkaszeretet és munkahullám fellendülését várták. A kolhoztagok közt végzett rendszeres felvilá-

²⁸ Радянське Закарпаття 1946–1958. Документи і матеріали. Ужгород. Видавництво Карпати, 1985. 134. (a továbbiakban: Радянське Закарпаття 1985)

²⁹ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2509. Справки отчеты статистического управления органов и учреждений культуры о работе культпросвет учреждения. л. 63–70.

³⁰ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, од. зб. 154. Інформація про мережу комсомольської політосвіти на 1960–61 навчальний рік. л. 20.

³¹ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2509. Довідка про кількісний та якісний склад працівників культурно-освітніх закладів. л. 77–86.

³² ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2509. Справки отчеты статистического управления органов и учреждений культуры о работе культпросвет учреждения. л. 110–112.

³³ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, од. зб. 150. Докладная записка о проведении совещаний культпросветработников по итогам июльского пленума ЦК КПСС и о задачах культурнопросветительных учреждений в свете решений с пленума в Межгорском, В-Березнянском, Хустком, Береговском, Виноградовском, Ужгородском, Иршавском, Виноградовском, Тячевском районе и гор. Ужгороде. л. 10–12.

gosító munkától pedig a kolhozok szilárdítását, az állatállomány gyarapodását, a földművelés új kultúrájának meghonosodását várták.³⁴

Az 1950-es évek végén a kommunisták a marxista-leninista művek önálló tanulmányozását tűzték ki. Az önálló tanulmányozásnál nagy szerepe volt a tudatos munkatervnek és a rendszeres munkának. A rendszer ez által kívánta elérni a területen aktívan dolgozó kommunisták eszmepolitikai színvonalának emelését.

1954-ben szavazásokat tartottak a Szovjetunió területén. A szavazásokat megelőzőleg az agitátorok munkája a kétszeresére duzzadt: tízes házcsoportokban, és szükség esetén a szavazó polgárok lakásaiban tartottak előadásokat, felolvasásokat a szavazásokat illetően. A szavazó helyiségek az agitáció központjává váltak. A Beregszászi járás több agitációs központjában „tájékoztató asztal” nyílt, ahol a szovjet állampolgárok jogaikkal és kötelességeikkel ismerkedhettek meg.³⁵

Ungváron 1960-ra az agitátorok 122 politiskolát és 112 elméleti szemináriumot hoztak létre. Pártoktatásban ekkor a városban 5 185 ember részesült, akikből 2 222 kommunista volt. A megyeközpontban a politikai csoportok száma megkétszereződött. A pártoktatás terén kiemelkedtek a közép- és szakiskolák, a megyei felnőtt- és gyermekkórház. 1960-ban az ungvári Politiskola épületében a dicséret-táblára nyolc agitátor került fel, 11 agitátor a munkájáért kitüntetésben részesült.

1960-ban Lenin születésének 90. évfordulóját méltatták megyeszerte. Ungváron Lenin-napokat tartottak, amelynek keretében a Politiskola és a Honismereti Múzeum Lenin életéből és munkásságából kiállítást és filmvetítést szervezett.³⁶

1960. április 4-én a Beregszászi járás falvaiban munkaszüneti napokon előadássorozatokra került sor. Ezen a napon 49 előadás hangzott el a járás különböző falvaiban. Az előadások tematikus felosztása a következő volt:

- 16 előadás Lenin születésének 90. évfordulójára,
- előadás a magyar katonák területről történő kiszorításáról,
- 21 előadás Hruscsov Franciaországban tett látogatásáról,
- 3 előadás az ateizmusról,
- 1 előadás a szovjet szépirodalomból.

Az előadások közül 41 magyar nyelven, 3 oroszul és 5 ukránul volt megtartva.³⁷

A Kárpátaljai Kommunista Párt archívumában található 1961-es forrás e szavakkal összegezte az agitátorok munkáját: „*A nevelőmunkának köszönhetően változott az ifjúság erkölcsi és politikai meglátása. A változásoknak köszönhetően erős a tanulmányi fegyelem, megnőtt a politikai érdeklődés, nagyobb lett a fizikai*

³⁴ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2683. Інформація о состояннии массово политической и культурно просветительной работы в Хустском райком КП Украины на 10 января 1955 года. л. 74–79.

³⁵ Sz. N.: Az agitátorok felkeresik a választókat. *Kárpáti Igaz Szó*, 1954. január 30. 3.

³⁶ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, од. зб. 129. Інформація про хід виконання Ужгородським міськом КП України від 9 січня 1960 року «Про завданнях партійної пропаганди в сучасних умовах». л. 1–4.

³⁷ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, од. зб. 133. Інформація о проведеннии лекций выходного дня в населенных пункта Береговского района. л.15–16.

munka becsülete. Ifjúságunk becsületos, dolgoz, egészséges szellemű, szocialista hazájához hű. Nagymértékben hozzájárult ehhez az iskolai nevelés és az iskolán kívüli nevelői munka.”³⁸

A hivatalos propaganda a sajtó segítségével mutatta be, emelte példaértékűvé a kommunista erkölcsöt, a kommunisták megváltozott életformáját. A kolhozokban dolgozók eredményesen dolgoztak, teljesítették a normában megállapítottakat, s tanulnak, szórakoznak, kommunista magatartást tanúsítottak, a kommunizmus építőinek erkölcsi kódexe szerint éltek.³⁹ A komszomolok a tervek teljesítése mellett „vidáman, kulturáltan élnek”, olvasható a korabeli dokumentumokból. A kulturált kommunista szórakozási lehetőségek közé tartoztak a városokban és a falvak kolhozai mellett működő énekkarok, színjátszó csoportok, sport- és sakk-szakkörök.⁴⁰

A szovjet ideológia megjelenítése a tömegkommunikációban

Az állami felügyelet alatt álló írott sajtó aktívan részt vett a szovjet ideológia célkitűzéseinek megvalósításában. Kárpátalján a szovjet időszakban jelent meg a vezetékes rádió. A kárpátaljai területi rádió magyar nyelvű adása 1946-ban, a televízióé 1966-ban indult.⁴¹ 1963-tól az Ungvári Televízióállomás átjátszotta a lvivi, kijevi, moszkvai tévéműsorokat.⁴² 1960. március 22-én határozatot fogadtak el a rádióadások korszerűsítéséről. 1960 márciusában a rádió szerkesztősége engedélyt kapott napi 5–8 perces magyar nyelvű műsorok sugárzására, amely során a környék magyar anyanyelvű kolhozistáit, élmunkásait, kiemelkedő művészeit mutatták be. Ugyanezen év áprilisában a területi tanács utasította a riportereket, hogy a kommunista erkölsről, a szocialista versenyekről, az internacionalizmusról, lenini elvek megvalósításáról közöljenek adásokat.⁴³

A rádió, az újságok elsődrendű célja az ifjúsággal kapcsolatban a világnézeti nevelés és a társadalmi magatartás átalakítása volt, szocialista államberendezkedés és hatalomgyakorlás elfogadása, támogatása érdekében.⁴⁴

A szovjet korszak sajtótermékei igazából sokkal inkább a folytonosságot képviselték, mint a változást. A különböző jelszavakat rejtett módon jelentették meg, folyamatos ismétlésükkel igyekeztek az emberek gondolatvilágának szerves részévé tenni azokat. A politikai élet eseményei kapcsán gyakran megjelentek jól megszokott jelszavak, mint például az állami és a politikai rendszer felépítésének

³⁸ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 131. Довідка про керівництво ідейно-політичним вихованням комсомольців та неспілкової молоді ЛКСМУ. л. 2–5.

³⁹ KENÉZ A.: Kommunista módon. *Vörös Zászló*, 1963. január 12. 2.

⁴⁰ BÍRÓ V.: Vidáman, kulturáltan. *Vörös Zászló*, 1962. március 7. 2.

⁴¹ BOTLIK 2000, 290.

⁴² Гранчак–Пальок 1973, 259.

⁴³ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, од. зб. 69. Довідка про масово-політичну та культурно освітню роботу. л. 3-5.

⁴⁴ ДАЗО, Фонд 1, опись 5, од. зб. 69. Довідка про масово-політичну та культурно освітню роботу. л. 1–3.

demokratikus kapcsolata, amelyben a Szovjetunió népeinek teljes egyenjogúsága jut érvényre.⁴⁵

Népszerűek voltak területszerte az úgynevezett filmbarangolások. A filmeket mint hasznos segédanyagokat tartották számon a tömegagitációs munkában. Az előadók, a propagandisták dokumentum- és diafilmeket használnak erre a célra. Az internacionalizmus, a népek barátságának, a szovjet hazafiság propagálásának ez a formája hozzáférhető volt a lakosság legszélesebb rétegei számára is, s lehetővé tette, hogy vizuálisan is megismerkedjenek a „szovjet népek testvéri családjának életével és munkájával, országunk természeti és műkincseivel”.⁴⁶ Az 1954-es évben a Beregszászi járásban 22 állandó és 4 vándor mozi működött. Míg 1946-ban Ungváron egy filmvetítő állomás működött, addig 1972-re számuk 45-re nőtt.⁴⁷

Az 1954-es évtől megkezdve a sajtóban, a *Kárpáti Igaz Szóban*, a *Vörös Zászló*-ban, egyre több cikk foglalkozott a kukoricatermesztés meghonosításával, terjesztésével, továbbá a szűzföldekre történő áttelepülés programjával. Az újságokban közölt cikkek idillikusan írják le a mezei munkákat, a kolhozi munkák folyamatát, a kukoricatermelés eredményeit, a pionírok becsületességét, a komszomolok aktív munkáját.

A szovjet nő modellje

Az 1950-es évektől kezdve az egyenjogúságnak köszönhetően akár traktoristává is válhattak a gyengébbik nem képviselői. Az 1950-es évektől egyre nagyobb hangsúlyt kapott a március 8-a, a nemzetközi nőnap. A *Vörös Zászló* több cikkében is kiemelte a nők szerepét az új társadalmi rendben. Kiemelt szerepet kapott ezek után a nőnap. A sajtó ezen alkalomkor egész oldalakat szentelt az új típusú szovjet nő bemutatására. Ezen alkalom során cikkek íródtak a társadalomban betöltött új szerepükről, a nők előtt megnyílt munkalehetőségekről (kolhozelnőknők, traktoristánők, földműves brigadérosok, művészek, tudósok).⁴⁸

A kommunista ideológia széles körű propagandát folytatott a nők között. 1954-ben kimondta a szovjet hivatalos propaganda, hogy a területi tanácsokba női agitátorokat is kell alkalmazni. A hivatalos járási újságokat arra kötelezték, hogy rendszeresen mutassanak be munkás nőket, traktorista nőket. A beregszászi mezőgazdasági szakközépiskolának elrendelték, hogy biztosítsa a feltételeket a női tanulók számára. A beregszászi szakközépiskolában a tanuló lányok akár traktoristának, gépkezelőnek is tanulhattak.⁴⁹ 1955 első negyedében a Munkácsi és Ungvári járások városi tanácsaiban a nők közötti munka hatékonnyá tételéről hallhattak

⁴⁵ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2520. Примірна тематика лекцій доповідний і бесід про дружбу народів СРСР пролетарський інтернаціоналізм і радянський патріотизм. л. 84–86.

⁴⁶ VERESS–CSANÁDI 1974, 97.

⁴⁷ ГРАНЧАК–ПАЛЬБОК 1973, 258-259.

⁴⁸ KIS Lajos: Köszöntsük a nőket. *Vörös Zászló*, 1964. március 10.

⁴⁹ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2520. Інформація о проведенні женських зборань в Береговському районі об ітогах виконання соціалістических обов'язательств в 1954 г. и задачи на 1955 год. л. 2–5.

előadásokat a környék kommunistái. Az előadások témái közé tartozott a nők helyzetének javítása a kolhozokban, szovhozokban, üzemekben, az ateizmus és vallás ellenes propaganda emelt szintű terjesztése a nők körében, a fejjönők megyei gyűlésének előkészítése. Az előadások külön kitértek a gyakorlati témákra is, mint például a szarvasmarha téli ellátása a tejhozam növelése érdekében. A nők körében folytatott ideológiai munka fontos részeként tartották számon a kolhozok női tanácsai munkájának bemutatását, a kiemelkedő kolhozista, agitátor és propagandista munkásnők példaértékűvé emelését. A női tanácsoknak az aktuális mezőgazdasági munkák idején szezonális óvodák, bölcsődék, játszóterek létesítésével kellett segíteniük a nők munkába állását. Női tanácsok működtek az üzemekben, kolhozokban, tanintézményekben, ipari vállalatokban, vasúti csomópontokon, könyv és újságok nyomdájában, éttermekben, közétkeztetésben.

A propagandisták további feladatai közé tartozott a nemzetközi nőnap megszervezése a kolhozokban, üzemekben, traktorállomásokon. Továbbá, Kárpátalja területén minden városban ünnepi gyűléseket vezettek le, ahol a gyerekek kommunista nevelésének alapjairól, a szovjet nők jogairól, társadalomban betöltött szerepéről szóltak előadások.⁵⁰

Az 1955-ös évben az agitátorok a tanintézményekben, az üzemekben, kolhozokban előadásokat tartottak, különös figyelmet szentelve a női szerepek megváltozásáról. Az előadások levezetésének legfőbb szempontja az volt, hogy a kolhozokban, mezőkön, üzemekben tartsák meg. Összesen 3 445 előadásra került sor, amelyeken 67 200 személy vett részt. Ezenkívül a megyei, járási, városi tanácsokban 218 előadás hangzott el.⁵¹

Az újságok hasábjain nőnap közeledtével bemutatásra kerültek a kiemelkedő kolhozista nők, a sertésgondozó nők sikerei, a tanuló és dolgozó nők kitartó munkája, üzemekben dolgozó dolgozó nők.⁵² Az 1963-as újságcikk a nőkről azt írja, hogy „...nagyszerűen éltek a Szovjet hazában a szovjetnők”, akik előtt új lehetőségek nyíltak a Kommunista Pártnak köszönhetően.⁵³

A nemrégiben megszerzett területen az új hatalom a Szovjetunióban addigra már elfogadott normák megvalósítását gyorsított módon foganatosította. Az ország többi részében előzőleg lezajlott társadalmi változtatások sajátossága jelen esetben a vidék magyarságának lojális, szovjet állampolgárrá történő átnevelése volt. Ez a hathatósabb munka érdekében a magyar nyelvterületen a lakosság nyelvén folyt, de figyelmen kívül hagyva a nyelvi, kulturális és identitásbeli különbségeket. A helyi magyarságra a számára idegen szláv kultúra és szovjet ideológia nyomása egy időben nehezedett rá, s amely ellen egy erős bezárkózás volt

⁵⁰ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2713. План работы отдела обкома КП Украины по работе среди женщин на I. квартал 1955 года. л. 1–4.

⁵¹ ДАЗО, Фонд 1, опись 1, од. зб. 2714. Інформація про відзначення десятиріччя міжнародної демократичної Федерації жінок по Закарпатській області. л. 10–12.

⁵² КАМИНСКИЙ Е.: Virággal üdvözöljétek a nőket. *Vörös Zászló*, 1962. március 8.2.

⁵³ SZKACSKO K.: Nagyszerű élet. *Vörös Zászló*, 1963. március 9. 4.

a válasz. Talán utóbbi viselkedésnek köszönhető Kárpátalja magyar lakossága sajátos identitásának és nyelvének megőrzését.

FELHASZNÁLT IRODALOM

PUBLIKÁLATLAN LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár /Державний архів Закарпатської області, ДАЗО/, Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátaljai területi Bizottságának anyagai (1953–1961)
- Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний Архів Закарпатської Облaсті) Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátaljai területi Bizottságának anyagai.(a továbbiakban: ДАЗО) Фонд 1, опись 1. Докладная записка о некоторых предложениях областного лекционного бюро. од. зб. 2480. л. 11–15.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 5. Докладная записка о проведении совещаний культпросветработников по итогам июльского пленума ЦК КПСС и о задачах культурнопросветительных учреждений в свете решений с пленума в Межгорском, В-Березнянском, Хустком, Береговском, Виноградовском, Ужгородском, Иршавском, Виноградовском, Тячевском районе и гор. Ужгороде. од. зб. 150. л. 2–10.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 1. Довідка про стан ідейно-виховної роботи серед молоді. од. зб. 2511. л. 38.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 1. Справки отчеты статистического управления органов и учреждений культуры о работе культпросвет учреждения. од. зб. 2509. л. 63–70.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 5. Інформація про мережу комсомольської політосвіти на 1960–61 навчальний рік. од. зб. 154. л. 20.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 1. Довідка про кількісний та якісний склад працівників культурно-освітніх закладів, од. зб.2509. л.77–86.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 1. Справки отчеты статистического управления органов и учреждений культуры о работе культпросвет учреждения, од. зб. 2509. л. 110–112.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 5. Докладная записка о проведении совещаний культпросветработников по итогам июльского пленума ЦК КПСС и о задачах культурнопросветительных учреждений в свете решений с пленума в Межгорском, В-Березнянском, Хустком, Береговском, Виноградовском, Ужгородском, Иршавском, Виноградовском, Тячевском районе и гор. Ужгороде. од. зб. 150. л. 10–12.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 5. Довідка про масово-політичну та культурно освітню роботу, од. зб. 69. л. 1-5.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 1. Примірні тематика лекцій доповідний і бесід про дружбу народів СРСР пролетарський інтернаціоналізм і радянській патріотизм, од. зб. 2520. л. 84–86.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 1, Інформація о проведении женских собраний в Береговском районе об итогах выполнения социалистических обязательств в 1954 г. и задачи на 1955 год, од. зб. 2520. л. 2–5.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 1. План работы отдела обкома КП Украины по работе среди женщин на I квартал 1955 года, од. зб. 2713. л. 1–4.
- ДАЗО, Фонд 1, опись 1. Інформація про відзначення десятиріччя міжнародної демократичної Федерації жінок по Закарпатській області од. зб. 2714. л. 10–12.

SZAKIRODALOM

- BOTLIK JÓZSEF (2000). *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány.
- Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*. Szerk.: FEDINEC Csilla – VEHES Mikola: Ungvár, Argentum Kiadó, 2010.

- MÓRICZ KÁLMÁN (2001). *Kárpátalja sorfordulói*. Budapest, Hatodik Síp Alapítvány.
- S. BENEDEK ANDRÁS (1993). *A tettenérhető történelem*. Kárpátaljai nemzetiség-kultúrtörténeti vázlat. Intermix Kiadó, Budapest–Ungvár.
- SZAMBOROVSKYKYNÉ NAGY IBOLYA (2013). *Oktatáspolitikai és történelemtanítás a Szovjetunióban és Ukrajnában (1945–2010)*. I. kötet, *Szovjetunió (1945–1991)*. „Lira” Poligráfcentrum, Ungvár.
- VERESS GÁBOR–CSANÁDI György (1974). *Barátságban az erőnk*. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod.
- БОЛДИЖАР, М. Нариси історії Закарпаття. Госпрозрахунковий редакційно-виданничний відділ управління у справах преси та інформації, Ужгород, 2003.
- ГРАНЧАК, І. – ПАЛЬОК, В.: Місто над Ужем. Ужгород, Видавництво Карпати, Ужгород, 1973.
- Народне господарство радянського Закарпаття. Статистичний збірник. Видавництво «Карпати». Ужгород. 1968.
- ТРОНЬКО, П. Т., БАЖАН, М. Т. Історія міст і сіл УРСР. Київ, 1969.

KORABELI SAJTÓ

Vörös Zászló 1945–64. évfolyamai
Kárpáti Igaz Szó 1954-es évfolyama